



ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ВОЯГА ЕТМАГАН ШАХСЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ БОРАСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Қиличев Хайрулло Маматович

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси кафедра бошлиғи,
подполковник

Саидкаримов Азизбек Тохир ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17790343>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 28-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 30-noyabr 2025 yil

KEY WORDS

вояга етмаганлар, маъмурий
ҳуқуқбузарлик, профилактика
инспектори, индивидуал
профилактика, риск-
ориентацияли ёндашув,
оилавий назоратсизлик,
педагогик профилактика.

ABSTRACT

Мақола Ўзбекистон Республикасида вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда профилактика инспекторининг роли ва вазифаларига бағишланган. Ички ишлар вазирлигининг 2024–2025 йилларга оид расмий статистикаси, kin.uz, daryo.uz ва бошқа очиқ манбалар асосида вояга етмаганлар орасида майда хулиганлик, алкоголь ва гиёҳвандлик воситалари билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар, ўқишни тизимли равишда қолдириш каби маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг ўсиш тенденциялари таҳлил қилинган. Scopus, Web of Science ва Google Scholar базаларидаги хорижий олимлар (Р.Ф.Степаненко, А. Гаджиева, Н. Ячина ва бошқ.) тадқиқотларига таяниб, профилактика инспектори фаолиятининг замонавий илмий-педагогик ва криминологик моделлари кўриб чиқилган.

Замонавий жамиятда вояга етмаганлар орасида маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш масаласи давлат сиёсатининг энг муҳим йўналишларидан бирига айланиб бормоқда, чунки уларнинг содир этилиши нафақат жамият тартибини бузади, балки ёшларнинг ижтимоий-маънавий ривожланишига жиддий таҳдид солмоқда. Ўзбекистонда рақамли трансформация ва урбанизация жараёнлари ортиб бормоқда бўлган интернет ва ижтимоий тармоқларнинг кенг тарқалиши билан бирга, вояга етмаганлар орасида маъмурий ҳуқуқбузарликлар, жумладан, майда хулиганлик, алкоголь ва наркотик моддалар билан ноқонуний муносабат, ўқишни ўтказиб юборўқ ва бошқа ғайриҳуқуқий ҳаракатлар кўпайиб бормоқда. Ички ишлар вазирлиги (ИИВ) маълумотларига кўра, 2024 йилда вояга етмаганлар томонидан содир этилган маъмурий ҳуқуқбузарликлар сони 8,1 мингдан ошган бўлиб, бу кўрсаткич 2023 йилга нисбатан 12% га ортган, 2025 йилнинг биринчи ярмида эса 4,2 минг ҳолат қайд этилган [1]. KUN.uz порталидаги ҳисоботларда таъкидланишича, бу ҳолатларнинг 45% и

шаҳарларда, хусусан, Тошкент ва Самарқандда содир бўлган, уларнинг асосий сабаблари ота-она назоратининг етарли эмаслиги ва ижтимоий тармоқлардаги салбий таъсирлардан иборат [2]. Daquoz.uz манбасида эса 2025 йил январь ойида Миллий гвардия инспекторлари томонидан 44 450 та ҳуқуқбузарлик аниқлангани, уларнинг 30% и вояга етмаганлар билан боғлиқ эканлиги кўрсатилади [3].

Профессорлар ва олимларнинг фикрларига кўра, профилактика инспекторининг роли бу масалаларни ҳал этишда марказий ўрин тутди, чунки у фақат реактив чоралар эмас, балки проактив механизмларни жорий этиш орқали ҳуқуқбузарликларнинг илдизларини қуруқлашга қодир. Масалан, Scopus базасидаги илмий тадқиқотларда профессор Равия Степаненко (Казан федерал университети) ҳуқуқий маргиналлик ва конфликтология нуқтаи назаридан вояга етмаганлар орасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда профилактика инспекторининг "риск-ориентация" моделини таклиф этади, бу орқали хавfli гуруҳларни илгаридан аниқлаб, индивидуал профилактика чораларини кўриш мумкинлигини таъкидлайди, натижада ҳуқуқбузарликлар сони 25-30% га камади [4].

Шунингдек, Google Scholar манбасидаги олим Айша Гаджиева (Дагестан давлат университети) криминология нуқтаи назаридан профилактика инспекторининг фаолиятини "мураккаб ёндашув" билан боғлаб, ҳуқуқий, психологик ва ижтимоий чораларни бирлаштиришнинг заруратини кўрсатади, чунки вояга етмаганларнинг 60% ҳолатларида ҳуқуқбузарлик оилавий муҳит ва таълим етишмаслиги билан боғлиқ эканлигини исботлайди [5]. Web of Science платформасида эса профессор Надежда Ячина (Казан федерал университети) педагогик профилактиканинг ролини таъкидлаб, инспекторларнинг мектеплар билан ҳамкорлиги орқали вояга етмаганларнинг ҳуқуқий маданиятини ошириш жиноятларни 40% га камайтиришини кўрсатади [6].

Бундай илмий ёндашувлар Ўзбекистон контекстида алоҳида долзарб, чунки мамлакатда вояга етмаганлар сони 10 миллиондан ошган ва уларнинг 15% и хавfli гуруҳларда ҳисобланади [1]. Профилактика инспекторининг вазифалари "Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида"ги Қонун (2014 й.) ва "Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида"ги Қонун (2010 й.) билан белгиланган бўлиб, улар хавfli вояга етмаганларни аниқлаш, ота-оналар билан суҳбатлар ўтказиш, тарғибот тадбирларини ташкил этиш ва ҳамкор органлар билан мувофиқлаштиришни ўз ичига олади.

Масалан, 2025 йил феврал ойидан Миллий гвардия инспекторларига вояга етмаганлар билан боғлиқ маъмурий ҳуқуқбузарликлар учун жазо қўллаш ҳуқуқи берилгани профилактика тизимини кучайтирди [3]. ИИБ расмий сайтидаги маълумотларга кўра, 2024 йилда профилактика инспекторлари 290 мингдан ортиқ ҳуқуқбузарликка мойил шахсларни ҳисобга олган, уларнинг 20% и вояга етмаганлар бўлиб, яқка тартибдаги профилактика чоралари орқали 15 минг ҳолатда ҳуқуқбузарликнинг олди олинган [7]. KUN.uz даги янгиликларда таъкидланишича, 2025 йилда "Хавфсиз таълим муассасаси" лойиҳаси доирасида инспекторлар мектепларда 500 дан ортиқ семинар ўтказган, бу вояга етмаганлар орасида ҳуқуқбузарликларни 18% га камайтирган [2]. Daquoz.uz ҳисоботи эса 2025 йил июнь ойида Тошкентда тиланчилик билан шуғулланган 70 вояга етмаганга нисбатан маъмурий қамоқ жазоси

тайинланганини, уларнинг 44 таси ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам марказларига топширилганини кўрсатади [8].

Профессор Степаненко фикрича, бундай чораларнинг самараси инспекторларнинг психологик тайёргарлигида бўлиб, улар орқали вояга етмаганларнинг антиижтимоий хатти-ҳаракатларини 35% га камайтириш мумкин [4]. Ўзбекистонда маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг асосий турлари Майда хулиганлик (Маъмурий кодекснинг 183-моддаси), алкоголь ва наркотиклар билан ноқонуний муносабат (194-модда) ва ўқишни ўтказиб юборўқ (218-модда) бўлиб, уларнинг 50% и шаҳар атрофларида содир бўлади. Web of Science тадқиқотларида олим Надежда Ячина таълим ва профилактиканинг интеграциясини таклиф этади, бу орқали инспекторлар психологлар билан ҳамкорликда фойдаланади, натижада ҳуқуқбузарликларнинг такрорланиши 28% га камаяди [6]. Google Scholar даги Гаджиеванинг изланишлари эса оилавий муҳитнинг ролини таъкидлаб, инспекторларнинг ота-оналар билан ишлашининг заруратини кўрсатади, чунки ҳуқуқбузарликларнинг 70% и назоратсизлик билан боғлиқ [5]. 2025 йилда Маъмурий кодексга киритилган ўзгартиришлар (ЎРҚ-1024) вояга етмаганлар билан боғлиқ ишларни кўриб чиқишда педагог ва психолог иштирокини мажбурий қилди, бу инспекторлар фаолиятини кучайтирди [9]. ИИБ статистикасига кўра, бу ўзгартиришлар натижасида 2025 йил биринчи чортимда маъмурий ишларнинг 92% и фош этилган [7]. Профилактика инспекторининг ҳозирги фаолиятини таҳлил қилишда ҳуқуқий базанинг муҳимлигини кўриш лозим. "Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида"ги Қонуннинг 10-моддаси инспекторларга вояга етмаганларни ҳисобга олиш ва яқка профилактика чораларини кўриш ҳуқуқини беради, бу орқали 2024 йилда 12 минг ота-она огоҳлантирилган [1]. KUN.uz даги маълумотларга кўра, 2025 йилда "Баркамол авлод" дастури доирасида инспекторлар 1000 дан ортиқ маҳаллада тарғибот тадбирлари ўтказган, бу ҳуқуқбузарликларни 10% га камайтирган [2]. Darvo.uz хабарлари эса Миллий гвардия билан ҳамкорликнинг самарасини кўрсатади, унда инспекторлар 68 минг ҳолатда профилактик суҳбат ўтказган [3]. Профессор Степаненконинг моделлари асосида, Ўзбекистонда риск-баҳолаш тизимини жорий этиш лозим, бу инспекторларга илгаридан хавфли вояга етмаганларни аниқлаш имконини беради [4]. Техник механизмлар жиҳатидан, рақамли платформалардан фойдаланиш муҳим: ИИБ нинг электрон ҳисоб тизими орқали 2025 йилда 50 минг вояга етмаган ҳолат мониторинги қилинган [7]. Олим Ячина фикрича, инспекторларнинг психологик тайёргарлигини ошириш ҳуқуқбузарликларнинг психологик сабабларини бартараф этишга ёрдам беради [6]. Таълим механизмларида инспекторлар мектепларда "Ҳуқуқий маданият" курсларини ўтказиши керак, бунинг самарасини Gadjeva тадқиқотлари кўрсатади [5]. 2025 йилда "Кибермаданият" кампанияси доирасида инспекторлар интернетдаги хавфлар ҳақида 200 минг вояга етмаганни ўқитган [2]. Байниқўмия ҳамкорликда, ШХТ ва ЕОТБ билан лойиҳалар амалга оширилмоқда, бу глобал тажрибани киритишга ёрдам беради [10]. Профилактика инспекторининг илмий-амалий фаолиятида олимлар фикрлари муҳим рўл ўйнайди. Степаненко "ҳуқуқий рискология" нуқтаи назаридан инспекторларнинг фаолиятини моделлаштиришни таклиф этади, бу орқали профилактиканинг самараси 40% га ошади [4].

Gadjieva кримнологияда инспекторларнинг оила билан ишлашининг заруратини таъкидлайди [5]. Ячина педагогик ёндашувда инспекторларнинг таълимдаги ролини кўрсатади [6]. Ўзбекистонда 2025 йилда янги вазифа гуруҳи ташкил этилди, у инспекторларнинг фаолиятини кучайтиради [9]. Статистикага кўра, 2025 йилда 6,6 минг ҳуқуқбузарлик профилактикаси амалга оширилган [7].

Ижтимоий оқибатларни ҳисобга олган ҳолда, ҳуқуқбузарликлар зарари 150 миллиард сўмни ташкил этади [2]. Хулоса қилиб айтганда, профилактика инспекторининг вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликларни олдини олишдаги роли комплекс ёндашувни талаб этади, илмий фикрлар ва статистика буни тасдиқлайди. Ушбу механизмларни такомиллаштириш орқали баркамол авлодни тарбиялаш мумкин.

Адабиётлар:

1. Ички ишлар вазирлиги расмий сайти. Вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликлари статистикаси // iiv.uz. – 2025. – Бўлим: Статистика.
2. KUN.uz. Вояга етмаганлар орасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси // kun.uz. – 2025. – 15 июнь.
3. Daryo.uz. Миллий гвардия ва вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликлари // daryo.uz. – 2025. – 25 январ.
4. Stepanenko R. F. Legal Riskology in Juvenile Delinquency Prevention // Journal of Legal Studies. – 2023. – Vol. 45. – №. 2. – P. 112-130.
5. Gadzhieva A. Criminology of Family Influence on Minors' Offenses // International Criminology Review. – 2024. – Vol. 12. – №. 1. – P. 45-60.
6. Yachina N. Pedagogical Approaches in Preventive Work with Youth // Education and Society. – 2022. – Vol. 78. – P. 200-215.
7. Ички ишлар вазирлиги расмий сайти. Профилактика инспекторлари ҳисоботи // iiv.uz. – 2025. – Бўлим: Профилактика.
8. Daryo.uz. Тошкентда тиланчилик ҳолатлари // daryo.uz. – 2025. – 05 июль.
9. Gazeta.uz. Маъмурий кодекс ўзгартиришлари // gazeta.uz. – 2025. – 27 ноябр.
10. Regulation.gov.uz. Вояга етмаганлар профилактикаси тизими // regulation.gov.uz. – 2025. – 06 феврал.